

MEDELHAVSINSTITUTENS BETYDELSE FÖR SVENSK HUMANIORA

ETT SEMINARIUM ARRANGERAT AV
AXEL OCH MARGARET AX:SON JOHNSONS STIFTELSE
ENGELSBERGS BRUK, 3 SEPTEMBER 2015

MEDELHAVSINSTITUTENS BETYDELSE
FÖR SVENSK HUMANIORA

Omslag: Karta över östra Medelhavet. L. Rouwlf's Reys-Togten door de Levant, Leiden, 1707.

ETT SEMINARIUM ARRANGERAT AV
AXEL OCH MARGARET AX:SON JOHNSONS STIFTELSE
ENGELSBERGS BRUK, 3 SEPTEMBER 2015

MEDELHAVSINSTITUTENS BETYDELSE FÖR SVENSK HUMANIORA

TORSDAGEN DEN 3 SEPTEMBER

- 10:30 Bussfärd till Engelsbergs herrgård
12:30 Lunch serveras på Engelsbergs herrgård
13:15 Visning av Engelsbergs bruk och världsarv
14:00 **Kurt Almqvist**, VD för Axel och Margaret Ax:son Johnsons stiftelse,
hälsar välkommen
14:05 **Ulf Wickbom**, moderator, inleder dagen

HUMANIORA – VARFÖR DÅ?

- 14:10 **Svante Nordin** *Humaniora och antikstudier i Sverige*
14:25 **Peter Luthersson** *Humanioras storhet och elände*
14:40 Diskussion
14:50 Bensträckare

SVENSK HUMANIORA UTOMLANDS

- 15:00 **Gunnel Ekroth** *Ett institut vid Medelhavet – eller varför inte tre?*
15:15 **Kristian Göransson** *Svenska Institutet i Rom: en presentation*
15:30 **Johan Mårtelius** *SFII vid Gyllene Hornet, en unik svensk forskningsmiljö*
15:45 **Arto Penttinen** *Ett institut i Aten med öppna dörrar och högt i tak*
16:00 Diskussion
16:20 Kaffepaus

MEDELHAVSINSTITUTENS BETYDELSE FÖR SVENSK HUMANIORA

TONGIVANDE EXEMPEL FRÅN MEDELHAVSINSTITUTEN

- 16:45 **Jenny Wallensten** *Stel(nad) konversation. Om stenar, människor och gudar*
17:00 **Ingela Nilsson** *Aten + Rom = Konstantinopel: ett bysantinskt perspektiv på europeisk kulturhistoria*
17:15 **Martin Olin** *Ett svenskt Rom beställt från Turkiet. Karl XII och arkitekturen*
17:30 **Anna Blennow** *Föraktad, förlorad och förtrollad. Att vara turist i Rom: guidebokens historia från medeltid till nutid*
17:45 **Önver Cetrez** *Tro som hjälp eller börda bland syriska flyktingar i Turkiet*
18:00 Avslutande diskussion
18:20 Drink
19:00 Middag
21:30 (ca) Bussfärd till Stockholm för hemresande gäster

FREDAGEN DEN 4 SEPTEMBER

- 08:00 Frukost serveras för övernattande gäster
09:00 Avfärder för övernattande gäster

OUTLINE

MEDELHAVSINSTITUTENS BETYDELSE FÖR SVENSK HUMANIORA

★

I ljuset av budgetförslaget under hösten 2014 om att dra in stödet till några av svensk humanioras och samhällsvetenskaps viktigaste internationella fora önskar Ax:son Johnsonstiftelsen bidra till att öka medvetenheten om Medelhavsinstitutet i Rom, Aten och Istanbul och deras betydelse för svensk humaniora och forskning. Därför anordnas detta endagsseminarium, som även dokumenteras och sprids via Axess TV, där Medelhavsinstitutet får möjlighet att presentera, diskutera och öka kännedomen om pågående forskning. Avsikten är att stärka Medelhavsinstitutet, en viktig del av forskningens infrastruktur, samt att sprida kunskap om deras olika forskningsprojekt och verksamheter till en intresserad allmänhet via Forum Axess.

ANNA BLENNOW

FÖRAKTAD, FÖRLORAD OCH FÖRTROLLAD. ATT VARA TURIST I ROM: GUIDEBOKENS HISTORIA FRÅN MEDELTID TILL NUTID

★

BIOGRAFI: Anna Blennow, född 1974 i Helsingborg. Filosofie doktor i latin (Göteborgs universitet, 2006) och Master of Fine Arts in Design (Göteborgs universitet, 2004). Anställd som forskare och projektledare vid Svenska Institutet i Rom i projektet *Topos and Topography* om guidebokens historia med fokus på staden Rom. Projektet är finansierat av Riksbankens Jubileumsfond 2013–2015. Vikarierande lektor i latin vid Göteborgs universitet (2014–2015). Driver bloggen *A Guide-Blog to Rome* (annablennow.wordpress.com) som rekonstruerar de medeltida pilgrimsvägarna genom Rom ur den kanske äldsta guideboken till Rom, en medeltida handskrift från omkring år 800 som bevaras i ett enda exemplar i klostret Einsiedeln i Schweiz.

SYNOPSIS: I presentationen *Föraktad, förlorad och förtrollad. Att vara turist i Rom: guidebokens historia från medeltid till nutid* kommer jag att berätta om det tvärvetenskapliga projekt jag leder om guidebokens historia med fokus på staden Rom, och om hur främlingskap och utsatthet speglats genom guidebokens historia.

Under arbetet inom vårt projekt har det blivit tydligt att man genom tiderna som turist och främling på en plats, i det här fallet Rom, i hög grad riskerar att gå vilse, bli bestulen, lurad och utnyttjad, bryta mot alla sociala koder och inte kunna kommunicera på omgivningens språk. Guideboken försöker, så gott den kan, att hjälpa till i denna utsatthet.

En främmande resenär som är rik och respektingivande nog har möjlighet att på betryggande avstånd betrakta det lokala folklivet från en taxi, uteservering eller *rooftop bar*, behålla sin egen identitet och låta de andra förbli främmande. Om man inte förmår hålla denna distans, blir man oundvikligen exponerad för det främmande på närmare håll än vad man kanske är beredd på. Guideboken har då, ett fenomen som ökat från andra hälften av 1900-talet, ett knep i bakfickan: *go local*. Bli den andre. Gör som romarna. Men förr eller senare blir man alltid avslöjad, framför allt av andra turister. Här kan vi inte sätta oss, här är ju bara turister. Det här verkar vara en turistfälla! Titta på dem som står med kartan därborta, de måste vara turister. Ingen kan vara så föraktfull mot en turist som andra turister. Ingen vill ha en turist; som turist har man inget värde (utom som ekonomiskt tillskott till krisande ekonomier) och ingen individualitet. Man är turist, och det betyder att man inte hör till.

Guideboken blir turistens enda stöd i denna virvel av identitetslöshet, längtan efter tillhörighet och längtan hem. Men visa inte att du håller en guidebok i handen! Folk får inte tro att vi är turister! Konsultera kartan i smyg! Vi måste se ut som om vi vet vart vi är på väg, trots att vi vet att vi har gått vilse.

ÖNVER CETREZ

TRO SOM HJÄLP ELLER BÖRDA BLAND SYRISKA FLYKTINGAR I TURKIET

★

BIOGRAFI: Önver Cetrez är i sitt forskningsarbete mycket intresserad av flykting-, migrations- och ackulturationsfrågor, vilket kanske inte är så överraskande då han har egna erfarenheter av detta, med rötter i Turkiet, tillhörande en assyrisk minoritet och flyttade till Sverige vid nio års ålder. För tillfället är Önver Cetrez biträdande direktör vid Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul och innehar en lektorstjänst vid Teologiska fakulteten, Uppsala universitet, med en specialisering i religions- och kulturpsykologi. 2005 avlade Önver Cetrez doktorsavhandling, som behandlade ämnet mening och ritualisering bland assyriska migranter i Sverige. Sen dess har han undervisat vid samma institution, främst i kurser som migration och hälsa, religion, konflikt och terror. Under flera år var Önver Cetrez koordinator för masterprogrammet Religion i fred och konflikt. Han har också handlett flera doktorander. En av Önver Cetrez externt granskade artiklar är: *The Next Generation Assyrians in Sweden: Religiosity as a functioning system of meaning within the process of acculturation. I Mental Health, Religion and Culture (2011).*

Önver Cetrez har redigerat några antologier, bland annat en grundbok i religionspsykologi, en kring assyriskt arv, och nu, en kring kunskapens gränser, som kommer ut i SFII:s egen serie Transactions. Önver Cetrez har varit medlem i SFII:s forskarkollegium sedan 2006. Under de senaste tre åren har han varit ansvarig för ett forskningsprojekt kring migration, ackulturation och hälsa bland irakiska flyktingar i Sverige, finansierat av Vetenskapsrådet. Nyligen har Önver Cetrez också startat ett nytt forskningsprojekt, med fokus på syriska flyktingar i Istanbul. Som ung student hade Önver Cetrez nöjet att läsa vid flera universitet utomlands, Genève, Buenos Aires och Hawaii.

SYNOPSIS: Idag upplever det syriska folket en av de värsta flyktingsituationerna i vår tid. Till dags dato har ca 4 miljoner människor lämnat Syrien och ytterligare 7,6 miljoner är interna flyktingar. Under 2015 beräknas antalet syriska flyktingar i Turkiet uppgå till 2,5 miljoner, av vilka endast 300 000 (ca 14%) kommer att bo i totalt 25 läger. Majoriteten av dessa bor i södra och sydöstra Turkiet, men en stor andel bor också i städerna Istanbul, Konya och Mersin. Enligt den nya sk TP-regleringen (Temporary Protection) från 2014 har syrierna rätt till vård, utbildning, arbetssökande och socialt stöd, om de registrerar sig. Men i takt med att syriernas egna resurser minskar ökar istället negativa bemästringsmetoder såsom tiggeri, barnarbete, barnnäktenskap och överlevnadssex. Spänningarna mellan turkar och syrier ökar också alltmer. Tre viktiga områden att lyfta fram är hälsa, utbildning och arbete.

Hälsa: flyktingar i läger har fri tillgång till all hälsovård, flyktingar utanför lägren har

tillgång till fri primärvård och icke-registrerade flyktingar kan få akutvård, men behöver registrera sig för fortsatt vård. Hälssituationen kännetecknas av könsspecifikt våld, barndödighet, ofrivillig graviditet med komplicerade förlossningar, icke behandlad HIV och andra sexuellt överförbara sjukdomar, undernäring, dålig mental hälsa och psykiska problem.

Utbildning: Idag behöver minst 576 000 syriska barn (6-17 år) tillgång till skola, men 70% av dessa barn har ingen tillgång till någon form av utbildning.

Arbete: Sydöstra Anatolien är sedan tidigare en ekonomisk och arbetsmässig eftersatt region och med de syriska flyktingarna uppstår en konkurrens med de lokala invånarna i fråga om lågkvalificerade jobb. Syrierna tvingas till mycket dåliga arbetsförhållanden, utan rättigheter och låga löner. Detta har bidragit till att lönerna har gått ned en femtedel samtidigt som levnadskostnaderna ökat betydligt såsom hyror tredubblats. Barnarbete förekommer och löner på 2,5 USD/dag som värst eller 250 USD/månad förekommer; om löner utbetalas överhuvudtaget.

Kristna syriska flyktingar har en infekterad historisk relation till Turkiet. Även om det finns flyktingläger tillgängliga både för muslimska och kristna flyktingar i sydöstra Turkiet och trots att en särskild del i ett flyktingläger i Midyat upprättades för de kristna syrierna, så väljer de kristna att leva utanför flyktinglägren. Majoriteten av de kristna flyktingarna väljer att inte registrera sig, vilket minskar deras möjligheter till stöd i olika former. Två förklaringar framträder i mötet med de kristna flyktingarna. För det första, de har en infekterad historisk relation till Turkiet, där deras förfäder hade flytt 1915 års folkmord eller efterdyningarna av detta. Berättelserna om folkmordet och känslan av misstro och rädsla är fortfarande aktuella bland dagens kristna syrier. Dagens misstro till att Turkiet är delaktig i det syriska kriget och stödjer ISIS bidrar ytterligare till misstänksamheten. För det andra, de kristna flyktingarna har siktet inställt på Europa eller något annat västland och ser Turkiet enbart som ett transitland samt utan någon vision om återvändo till Syrien. En majoritet har någon bekant som tidigare flyttat till Europa och de känner större samhörighet med Europa, som de uppfattar har en kristen kultur.

Totalt antal kristna flyktingar i Turkiet eller i Istanbul är svårt att uppskatta, då de inte registrerar sig och är mycket rörliga. Vi har däremot kontakt med ca 300 personer tillhörande de syrisk-ortodoxa, syrisk-katolska, syrisk-protestantiska, kaldeiska och armeniska kyrkorna.

Preliminära observationer under oktober och december 2013. I oktober och december 2013 genomförde vi några pilotintervjuer och studerade de kristna flyktingarnas situation i Istanbul. De preliminära observationer vi gjorde kan sammanfattas i det följande: flyktingarna hade begränsad tillgång till vårdservice; det fanns inga psykologiska hälsoresurser; det fanns inga strukturerade aktiviteter för barn och vuxna; barnen gick inte i skolan eller i någon annan form av undervisning; det fanns en uppenbar situation av traumatiska symptom och depressiva beteenden. Utifrån samtalen med flyktingarna och de assyriska hjälporganisationerna i Sverige uppkom idén om att aktivera flyktingarna kring ett litet center där de själva kunde starta och kontinuerligt upprätthålla aktiviteter. Forskarteamet från Uppsala hade erfarenhet av liknande verksamhet när de irakiska flyktingarna var aktuella i Syrien, med mycket goda resultat som följd.

Aktuell studie 2014-2015 Ett halvår senare, hösten 2014 återvände vi till Istanbul för att genomföra en psykosocial hälsoundersökning parallellt med att vi inrättade ett center för aktiviteter, med ekonomiskt stöd från Assyrier Utan Gränser. Vi kombinerade forskning och flyktingarbete genom att genomföra för- och eftermätningar av flyktingarnas psykologiska hälsostatus utifrån deltagandet i en eller flera av dessa aktiviteter: teckning, målning, språkövningar, terapeutiska gruppsamtal, har barn som deltar i dagisverksamhet, biokvällar, musik och sång, seminarieföreläsningar och matlagning.

En av flera forskningsfrågor som vi använde var följande: Vilken är den psykosociala hälsosituationen bland forskningspersonerna, vid undersökningsperioderna Tid 1 och Tid 2? Vi genomförde 22 semistrukturerade intervjuer med fokus på religion/meningsskapande, ritualer och relationer (3-R). Vi utförde också en enkätstudie bland en större population, innan forskningspersonerna startade aktiviteterna vid flyktingcentret. Instrumenten omfattade självupplevd hälsa, övergripande religiös/andlig coping, upplevelse av trauma, somatiska symptom och nivå av bemästrande (resilience). Två månader efter deltagande skedde en ny enkätinsamling med samma instrument. Parallellt med detta samlades också enkäter in hos en kontrollgrupp, som inte deltog i aktiviteter.

I vår studie utgjordes forskningspersoner av syriska flyktingar som bor i något av de fyra hem i Istanbul som vi haft kontakt med. Två hus består av ca 45 unga män, i åldrarna 20-30. Ett tredje hus består av familjer, bestående av ca 75 personer. Ett fjärde hus har ca 90 personer, där de flesta är familjer. Det sista huset utgör en kontrollgrupp, som inte deltar i några aktiviteter.

Totalt svarade 171 deltagare på pre-enkäten: 72% män, 28% kvinnor; 78% i åldrarna 18-34; 63% singel, 27% gifta. Så många som 76% har gått på gymnasiet eller universitetet. 30% känner sig inte alls eller lite trygga där de bor nu. 41% har inget arbete och sover eller rör sig i närheten av där de bor. 39% håller sig aktiva genom promenader eller fysiska aktiviteter. I fråga om vad som hjälper dem att klara av det dagliga livet i Turkiet, svarar 67% hopp för framtiden, 23% sociala aktiviteter och 15% religiösa aktiviteter. Några exempel på bemästrande är: hopp om att starta ett nytt och bättre liv i Europa, tro, bön, att inte ge upp, att hålla ut, känslan av ansvar för släkt i Syrien, vetskap om att det finns de som har det svårare, humor, gemenskapen med de övriga flyktingarna, känslan av att utgöra en stor familj vid centret, gemensamma utflykter, promenader, att ta hand om sig själv och varandra. Exempel på hopp är: "I have hope. Someday I will be in a better situation. ... This is something you have to endure and handle. (Man, född 1983).

I fråga om hälsa svarar 23% att deras fysiska hälsa är dålig eller något så där dåligt och 48,5% att deras psykiska hälsa är dålig eller något så där dålig. Endast 9% svarar att deras religion inte är till någon hjälp för att hantera stressfulla situationer i livet. 52% har erfarenhet av en mycket svår situation i livet som t.ex.: i militären såg jag avhuggna kroppar; bombningar nära mitt hem; kidnappningar; både jag och min fru blev attackerade; jag skadades när jag flydde till Turkiet; förlust av familj; min make tog sig först till Sverige, men dog strax därefter, utan att jag fick möjlighet att begrava honom; jag höll på att drunkna när jag skulle ta mig till Europa; tortyr. 25% svarar ja på 4 av 5 frågor om trauma, vilket visar på PTSD-symptom. En specifik kommentar är värd att ta upp: "I don't feel

safe because of the situation in my country, and because I belong to an Assyrian minority. We are under the threat of being murdered by IS. I can't talk anymore. I had enough of the miserable situation we live in."

Nu tillbaka till en av våra forskningsfrågor: har aktiviteterna vid centret haft någon effekt på deltagarnas allmänna hälsa? Resultaten visar på ett positivt svar.

- I fråga om fysiska symptom (PHQ15, som mäter fysiska symptom och depression som sömnlöshet, ryggont m.m.) ökade överraskande graden av PHQ från Tidsperiod 1 till Tidsperiod 2 (T1 $M = .42$, T2 $M = 1.46$, $p < .000$). Ökningen av fysiska symptom kan delvis förklaras med att flyktingarna befinner sig i en pågående stressfull situation då de lever i en oviss situation i Istanbul samtidigt som de har familj och släkt i Syrien som de är oroliga för.
- I fråga om positiv religiös coping (R-COPE-positiv mäter religiös inverkan på ett positivt sätt) ökade medelvärdet något från T1 till T2 (T1 $M = 1.99$, T2 $M = 2.17$, $p < .077$). Men, samtidigt beskriver en kvinna född 1983 hur tron blir allt svagare: When you pray and pray for God and you need him and he is not with you, your belief gets weaker and weaker."
- I fråga om negativ religiös coping (R-COPE-negativ) minskade medelvärdet starkt från T1 till T2 (T1 $M = 3.29$, T2 $M = 3.11$, $p < .05$).
- I fråga om allmän självförmåga (GSE-10, som mäter den egna förmågan att hantera utmaningar i livet) ökade medelvärdet starkt från T1 till T2 (T1 $M = 2.72$, T2 $M = 2.94$, $p < .05$). Men, samtidigt beskriver en kvinna född 1962 ett vanligt problem: "I feel very stressed. I can't fall asleep till 4 am, because I think a lot."
- I fråga om bemästrande (CD-RISC, som mäter den egna förmågan att hantera livet) minskade medelvärdet något, men ej statistiskt signifikant, från T1 till T2 (T1 $M = 2.87$, T2 $M = 2.65$, $p < .27$). Känslan av hopplöshet återfinns också bland flyktingarna: There is no hope in life. I always tell my relatives that everything is going well and we are waiting and everything will be ok. I am always acting. (...) Sometimes I want to get rid of this situation (...). I become far from god and I do not have energy to do anything like praying or another things

GUNNEL EKROTH

ETT INSTITUT VID MEDELHAVET – ELLER VARFÖR INTE TRE?

★

BIOGRAFI: Gunnel Ekroth disputerade 1999 i antikens kultur och samhällsliv vid Stockholms universitet, där hon varit externfinansierad som postdok och forskarasistent 2000-2005. Under perioden 2006-2011 var hon verksam som externfinansierad forskare vid Centre Louis Gernet i Paris och även professeur invité vid Paris I Panthéon-Sorbonne. Sedan 2011 är hon stolsprofessor i antikens kultur och samhällsliv vid Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet. Hennes forskning behandlar den antika grekiska kulturen, framför allt religion och samhälle, och hon har även deltagit i ett antal fältarkeologiska projekt i Grekland. Hon är sedan 2001 ledamot av styrelsen för Svenska institutet i Aten, verkade som sekreterare 2005-2014 och är vice ordförande sedan 2014. Hon är ledamot av i styrelsen för Svenska forskningsinstitutet i Istanbul sedan 2011 och dess vice ordförande sedan 2015. Sedan 2012 är hon ordförande i Publikationsnämnden för de Svenska instituten i Aten och Rom.

SYNOPSIS: Medelhavsinstitutet har efter höstens turbulens blivit ett inarbetat begrepp hos allmänhet och media, men de tre forskningsinstitutet i Rom, Athen och Istanbul bedriver sedan åtskilliga decennier en mångfacetterad verksamhet (Rominstitutet fyller 90 år 2016). Trots många gemensamma nämnare är de tre instituten fascinerande olika vad gäller ursprung, inriktning och forskning, något som beror på varför varje institut tillkom och förhållandet till de länder där de verkar. Olikheter i inriktning till trots, eller kanske snarare på grund av denna diversifiering, har Medelhavsinstitutet varit och är ovärderliga institutioner i det svenska humanistiska forskningslandskapet både nationellt och internationellt.

Som en gemensam nämnare vad gäller institutens tillkomst är viljan och behovet att komma i närkontakt med olika Medelhavskulturer för att erbjuda möjligheter för svenska forskare och studenter att studera materialet på plats. En central del av institutens verksamhet har alltid varit riktad mot fältarkeologiska projekt och de första arkeologiska undersökningarna ägde rum för mer än hundra år sedan (1896 på ön Poros i Grekland). Under åren har omfattande arkeologiska projekt genomförts i Etrurien i Italien, på Peloponnesos i Grekland och i Labraunda i Turkiet. Att förvalta och utveckla denna vetenskapliga resurs och göra den tillgängligt för forskningen är en av institutens centrala uppgifter, och närvaron av ett institut i Aten är en förutsättning för att svenska arkeologer ska kunna bedriva arkeologiska projekt i Grekland. Ateninstitutet fokuserar förutom arkeologin även på bysantinologi, i Rom bedrivs också konstvetenskap, klassisk filologi och arkitekturstudier medan Istanbulinstitutet idag har en bredare humanistisk-samhällsvetenskaplig profil. Alla instituten har publikationsserier som genomgår internationell peer review-granskning.

Varje institut har alltså sin egen historia, nära kopplad till landet där det verkar, t.ex. grundades institutet i Aten formellt 1946 delvis som en respons på svenska arkeologers engagemang inom Röda Korset under andra världskriget. Institutens tillkomst är avhängiga enskilda personers och eldsjälares insatser, vilka fått den till en början småskaliga verksamheten att genom åren utvecklas till mångfacetterade professionella akademiska forskningsmiljöer. Grundläggande för alla instituten var redan från början ett brett pedagogiskt engagemang på olika nivåer och just kurser för universitetsstudenter är sedan begynnelsen en central del av verksamheten (den första arkeologiska kursen anordnades i Rom 1928). Institutens stipendier har genom åren möjliggjort för otaliga studenter, doktorander och forskare att tillbringa tid i Medelhavsområdet för att komma åt källmaterial och forskningsbibliotek och kunna integrera sig i den internationella forskarkommuniteten. Som forskningsmiljöer är instituten unika genom att de erbjuder direkta ingångar till landets och regionens forskning, och rent praktiskt förmedlar kontakter med myndigheter, universitet och akademiska miljöer. Vidare har de forskningsbibliotek och lokaler för anordnandet av seminarier och konferenser, en resurs som utnyttjas flitigt.

För att förstå institutens verksamhet och roll inom den svenska humanistiska forskningen är det också viktigt att känna till deras organisationsformer (två är privata stiftelser och en ideell förening), styrelsesammansättning, hur deras uppdrag är formulerade och vilka kopplingar som finns till den svenska universitetsvärlden. Finansieringen är idag nästan uteslutande statlig och garanterar på så sätt den långsiktiga verksamheten, men viktiga satsningar både vad gäller forskning och underhåll av fastigheter och biblioteken har kommit till genom privata finansieringsbidrag. Institutet som rent fysiska miljöer utgör också ett unikt svenskt kulturarv i Medelhavsområdet.

KRISTIAN GÖRANSSON

SVENSKA INSTITUTET I ROM: EN PRESENTATION

★

BIOGRAFI: Kristian Göransson är fil. dr i antikens kultur- och samhällsliv och sedan 2013 direktör för Svenska Institutet i Rom. Han disputerade 2007 vid Lunds universitet på avhandlingen *The Transport Amphorae from Euesperides*, en studie i maritim handel i Medelhavsområdet i perioden 400-250 f.Kr. utifrån en undersökning av amforor funna i den brittisk-libyska utgrävningen av den antika grekiska staden Euesperides (dagens Benghazi) i Libyen i vilken han deltog i många år. Som arkeolog har han, vid sidan av Libyen, främst arbetat på Sicilien, i Rom, Grekland och Jordanien. Hans forskningsintressen rör främst den grekiska kolonisationen av Sicilien och Nordafrika, med särskild inriktning på handel och ekonomi under klassisk och hellenistisk tid. Innan han kom till Rom var han i flera år intendent på Medelhavsmuseet i Stockholm med ansvar för den grekisk-romerska samlingen.

På Medelhavsmuseet ledde han arbetet med den uppmärksammade nya basutställningen om det forntida Cypern som invigdes 2009. Han har även medverkat i en rad tillfälliga utställningar på museet såväl som inom myndigheten Statens museer för världskultur, bland annat Medea från Georgien, Etruskerna, Kinas Terrakottaarmé och Inka. Han har deltagit i ett stort antal konferenser och skrivit många artiklar och arkeologiska rapporter om framför allt amforor och annan keramik från antiken. Han har som inbjuden forskare hållit föreläsningar om sin forskning vid en rad utländska universitet såsom Cambridge, Yale, New York University och Hebrew University i Jerusalem. Han är sedan 2011 anlitad av Georgiens statliga vetenskapsråd som peer-reviewer av ansökningar för forskningsanslag. Förutom vetenskapliga artiklar har han publicerat sig flitigt i populärvetenskapliga tidskrifter och i dagspressen med bland annat ett antal understreckare i Svenska Dagbladet. För en bredare publik har han hållit ett stort antal föredrag om skilda aspekter av den antika världen på främst Medelhavsmuseet, men också runt om i landet. Han har även lett ett flertal uppskattade kulturhistoriska temaresor i Medelhavsområdet.

SYNOPSIS: Svenska Institutet i Rom utgör en dynamisk bas för svensk humanistisk forskning och utbildning i Italien. Institutet är en stiftelse som leds av en styrelse vars ordförande utses av regeringen. Det är Sveriges största forskningsinstitut i utlandet. Verksamheten finansieras huvudsakligen genom årliga anslag från Utbildningsdepartementet, men institutet är också beroende av privata bidrag. Forskningsprojekt utförs i institutets regi eller av forskare knutna till institutet och finansieras av externa medel, vanligen från Vetenskapsrådet och forskningsstiftelser. Den vetenskapliga personalen består av en direktör (klassisk arkeolog), en vicedirektör (konstvetare) och en forskar- lektor (klassisk arkeolog). Vid sidan av dessa arbetar 10 personer på institutet med allt

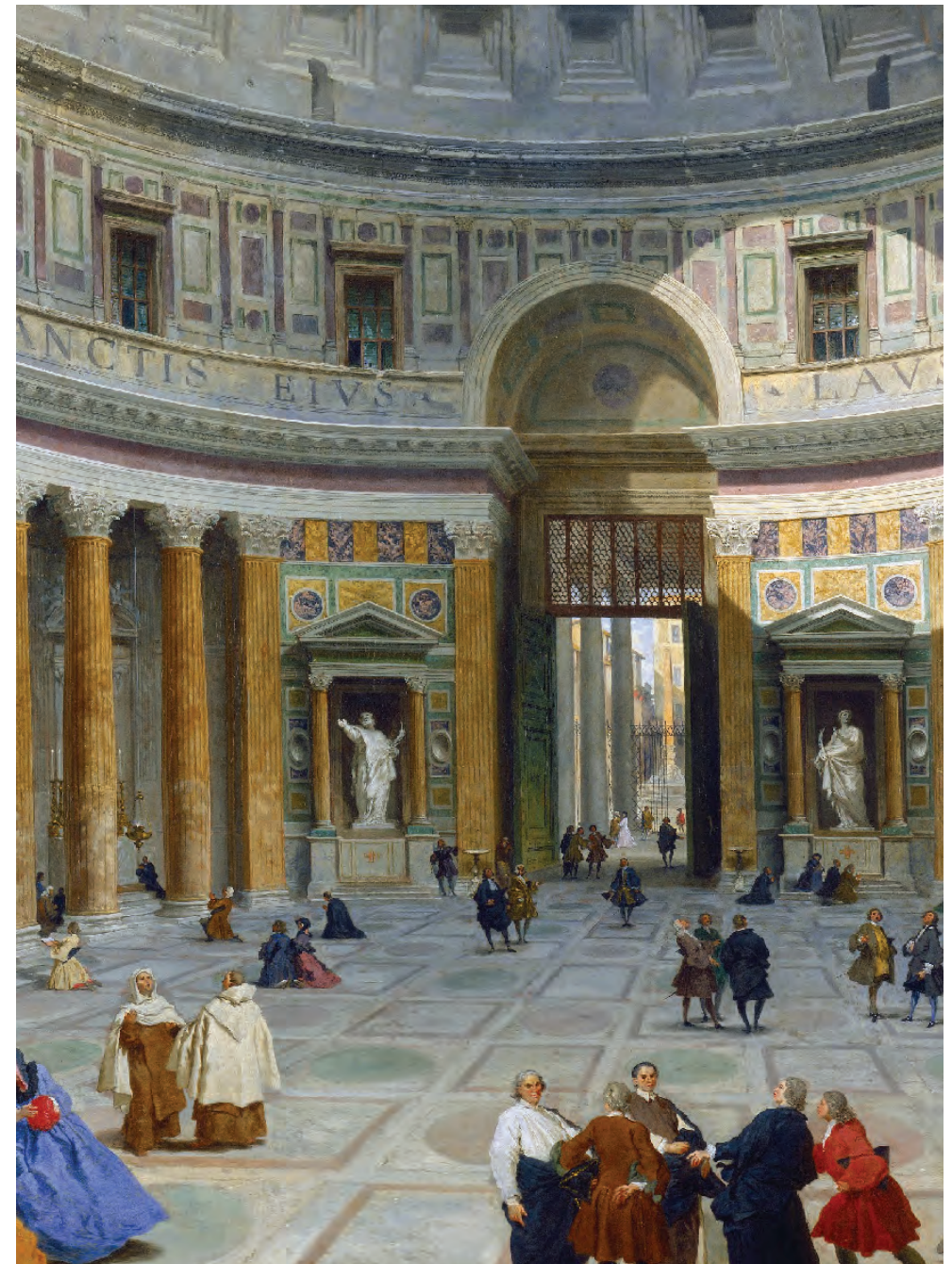
från sekretariat och bibliotek till städ och vaktmästeri. Biblioteket rymmer närmare 70 000 volymer och bland de internationella forskningsinstituten i Rom är det ett av de främsta inom klassisk arkeologi och antikens historia. Institutet är inrymt i en för ändamålet ritad byggnad av Ivar Tengbom som förvaltas av Statens Fastighetsverk. Stipendiater, gästforskare och studenter bor i institutsbyggnadens tio enkelrum och fem mindre lägenheter. Ett par större konferenser ordnas årligen vid institutet och gästande forskare presenterar varje vecka sin pågående forskning i institutets seminarier. Varje år utdelas helårsstipendier som möjliggör för främst doktorander inom ämnen såsom antikens kultur och samhällsliv (=klassisk arkeologi), konstvetenskap, klassiska språk och kulturvård att tillbringa ett läsår vid institutet. För arkitekter finns det prestigefyllda arkitektstipendiet för såväl yrkesverksamma arkitekter som arkitekturforskare. Utöver dessa finns andra stipendier knutna till institutet, såsom Familjen Rausings stipendium, Lericistipendiet och Anna Ahrenbergs stipendium.

Internationellt samarbete har sedan starten varit av största betydelse för Svenska Institutet i Rom. Institutet är en av grundarna i det internationella samarbetsorganet Unione Internazionale som sedan 1946 samlar det trettioårliga utländska och italienska forskningsinstitut inom arkeologi, konstvetenskap och historia som verkar i Rom. Likaså är institutet medlem i International Association of Classical Archaeology (AIAC), som 1945 grundades på Svenska Institutet i Rom.

Sedan grundläggningen 1926 har verksamheten vid institutet kännetecknats av två huvudspår: forskning och utbildning. Ryggraden i institutets kursverksamhet utgörs sedan decennier av de båda 10-veckorskurserna: på vårterminen ges den arkeologiska kursen för masterstudenter och doktorander i antikens kultur och samhällsliv och på höstterminen den motsvarande konsthistoriska kursen. Dessa kurser är mycket eftertraktade och väletablerade i svenskt universitetsväsende, särskilt som det vanligen inte är möjligt för institutionerna i Sverige att ordna studieresor till Italien. På plats får kursdeltagarna under sakkunnig ledning av institutets vetenskapliga personal en ovärderlig förstahandskontakt med antikens materiella kultur eller konst- och arkitekturhistoriens främsta verk i Rom samt – genom exkursioner – även i andra delar av Italien. Vid sidan av de båda längre kurserna ordnas även tematiskt inriktade kurser, vanligen i samarbete med svenska lärosäten. Vissa av dessa är regelbundet återkommande, såsom kursen i latinsk epigrafik eller fortbildningskursen för gymnasielärare i klassiska språk som ges vart fjärde år i samarbete med Klassikerförbundet.

Svensk forskning om antiken har sedan 1920-talet haft en given plats vid institutet. Arkeologiska fältprojekt – i både stor och liten skala – har med stor framgång bedrivits. På så sätt har institutet bidragit till stora framgångar för svensk klassisk arkeologi samtidigt som man berett möjlighet för svenska studenter att få den så viktiga fältarkeologiska erfarenheten i Medelhavsområdet. Vid sidan av studiet av antiken utgör konst- och arkitekturhistoria samt klassiska språk institutets kärnämnen. Verksamheten har genom åren breddats till att även omfatta kulturvård, särskilt konservering och monumentvård. Flera andra (huvudsakligen humanistiska) ämnen såsom historia, litteraturhistoria och filosofi har en självklar plats på institutet när det finns en anknytning till antiken eller Italien. För svenska forskare är institutet

en enormt värdefull länk till samarbetspartners i Italien. Genom institutet utverkas tillstånd för forskare att komma in i bibliotek, arkiv och museer för att där genomföra sina forskningsprojekt. Institutet ansöker också om tillstånd för utgrävningar i Italien och tack vare institutet åtnjuter svensk arkeologi i Italien ett mycket gott renommé. Forskningsprojekten strävar i allt högre grad efter att vara både tvärvetenskapliga och internationella. Flera pågående och avslutade projekt vid institutet är utmärkta exempel på denna lyckade inriktning som stärker såväl svensk humaniora i världen som institutet som en attraktiv forskningsbas.

Interiör av Pantheon, Rom, Giovanni Paolo Panini, 1734

JOHAN MÅRTELIUS

SFII VID GYLLENE HORNET, EN UNIK SVENSK FORSKNINGSMILJÖ

★

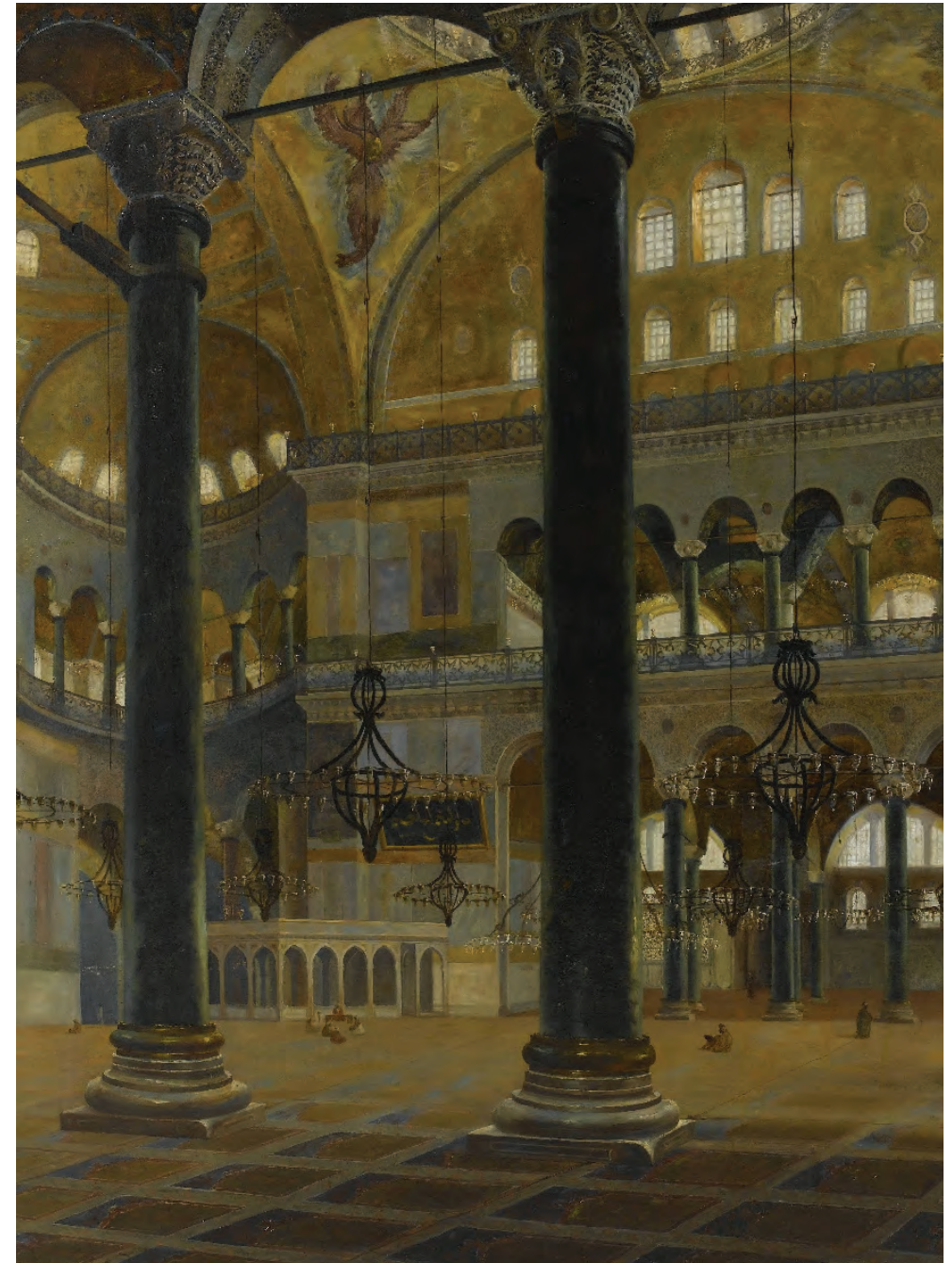
BIOGRAFI: Johan Mårtelius är arkitekt och sedan 1993 professor i Arkitekturhistoria vid KTH. Direktör för Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul sedan 2015, men har sedan 1992 haft anknytning till institutet som styrelseledamot och i andra former. Hans forskningsinriktning, förutom svensk och klassisk arkitekturhistoria, berör islamiska och inte minst osmanska arkitekturtraditioner.

SYNOPSIS: Antika kulturyttringar bildar ett slags grund för Istanbulinstitutets forskning, liksom i Rom och Aten, men oftast vidgar det sig i Istanbul utöver det etablerade forskningsområdets gränser i både tid och geografi. I dagens Turkiet finns några av arkeologins allra äldsta utgrävningsplatser, och i ett par pågående projekt studeras bronsåldern, andra årtusendet f Kr, i östra Turkiet och Mellanöstern. Men oftare har det antika kulturarvets transformationer hos senare, kristna och islamiska kulturer varit centrum för institutets forskning. Istanbul som central plats för att bedriva forskning grundar sig naturligt på ställningen som huvudstad i de vidsträckta bysantinska och osmanska rikena under mer än halvtannat årtusende.

För forskning med anknytning till islams vidsträckta kulturer är Istanbul en akademisk metropol, och för Forskningsinstitutet kan en stor andel av projekt och aktiviteter räknas dit. Förutom religionshistoria finns forskning inom de arabiska, iranska och turkiska språken kopplade till institutet. Det gamla osmanska språket, som finns i många viktiga historiska källor, har beståndsdelar från alla de tre språken, vilket bidrar till att förena deras akademiska discipliner kring institutets forskningsplattform.

Inom arkitektur- och konstområdet representerar den osmanska kulturen också ett vidsträckt fält och leder bakåt till islams tidigaste period, samtidigt som Istanbul är en oöverträffad källa med en dominerande mängd monument, arkiv och relevanta akademiska institutioner. Forskningsinstitutets belägenhet på en central tomt som sedan mitten av 1700-talet tillhört den svenska beskickningen ger också en osökt ram för forskning kring historiska relationer mellan Sverige och det osmanska riket. Ett antal tidigare och pågående projekt gäller sådana frågor.

Nutidsperspektiven finns på olika sätt i studiet av det förflutna, men institutets forskning berör också många sociala, politiska och kulturella frågor med direkt samtidsinriktning. Ett sådant område där institutets placering är en nyckel gäller olika aspekter på den urbana samtidsutvecklingen, där megastaden Istanbul ger belysning åt många frågor av global räckvidd.

Hagia Sofia, 1906. Şevket Dağ 1876-1944.

INGELA NILSSON

ATEN + ROM = KONSTANTINOPEL:
ETT BYSANTINSKT PERSPEKTIV PÅ EUROPEISK KULTURHISTORIA

★

BIOGRAFI: Ingela Nilsson är sedan 2010 professor i antik och bysantinsk grekiska vid Uppsala universitet. Hon disputerade i grekiska vid Göteborgs universitet 2001, var postdoktoral forskare vid Freie Universität Berlin 2002-04, forskarasistent i bysantinologi vid Uppsala universitet 2004-06 och Pro Futura fellow vid Swedish Collegium for Advanced Study 2006-2010. Sedan 2007 är Nilsson en regelbunden gästföreläsare vid École des Hautes Études en Sciences Sociales i Paris, som tillsammans med Collège de France och Paris-Sorbonne ingår i forskningsnätverket "Texte et récit à Byzance" som drivs ifrån Uppsala (2015-17). Hon arbetar med den grekiska traditionen från antiken till idag, men hennes forskning berör framför allt den bysantinska perioden och dess förhållande till antik litteratur samt den europeiska receptionen av Bysans från 1500-talet till idag. Hon var ledamot i styrelsen för Svenska forskningsinstitutet i Istanbul 2009-2015, sekreterare 2012-15.

SYNOPSIS: År 1175 utsågs den bysantinske författaren och ämbetsmannen Michael Choniates (ca. 1140-1220) till biskop av Aten. Han flyttade från Konstantinopel, där han hade utbildats och påbörjat sin karriär inom den kejserliga administrationen, till den lilla staden i Attika utan någon större entusiasm. Han inhystes på Akropolis och lär ha haft sitt bibliotek i Parthenon, men trots denna värdiga arbetsbostad och hans "kärlek till Athen, det förr berömda", förlikade han sig aldrig med platsen. Han längtade tillbaka till Konstantinopel och de lärda miljöer han rört sig i sedan ungdomen, och han såg med förakt på det förfall som drabbat Athen sedan antiken. Som bysantinare såg sig Choniates som romare, men hans språk var grekiska och han var kristen. Han hade studerat i Konstantinopel, "det nya Rom", där han läst den grekiska antika litteraturen tillsammans med Bibeln och kyrkofäderna. Athen, den plats som för oss är antikens vagg och europeisk kulturs ursprung, var för honom en avkrok. Kvar fanns bara texterna. "Att se den själv, den vittberömda staden / var inte längre möjligt. Den var borta, / i glömskans djup sen tusen år försvunnen."

På samma sätt som Aten var försvunnet för Choniates har Bysans för många europeer förlorats i glömskans djup. Vi talar i Nordeuropa om "bysantinsk byråkrati" utan att riktigt associera till det östromerska rike som under ett drygt årtusende var en inflytelserik makt i östra medelhavsområdet och till vars huvudstad vid Bosporen nordiska varingar reste för att ta tjänst i kejsarens livgarde. På andra platser är den bysantinska kulturen högaktuell, och det gäller inte minst i östra Europa, på Balkan och i Turkiet. Förmodern historia påverkar i högsta grad dagens nationella, religiösa och politiska situation i den här regionen, vilket innebär att både det bysantinska och

det osmanska riket fortfarande är meningsbärande och inkluderas i såväl kulturell som politisk debatt. I min presentation kommer jag att tala om Bysans och bysantinologin ur ett kulturhistoriskt perspektiv och visa hur de knyter samman inte bara de tre Medelhavsinstituterna och den historiska forskning som pågår där, utan även det gamla och nya Europa och vår syn på vårt gemensamma (eller inte) kulturarv.

SVANTE NORDIN

HUMANIORA OCH ANTIKSTUDIER I SVERIGE

★

BIOGRAFI: Svante Nordin född 1946 professor emeritus i idé och lärdomshistoria vid Lunds universitet författare till bland annat Humaniora i Sverige.

SYNOPSIS: För drygt hundra år sedan uppstod klassisk fornkonst som ett nytt antikämne. Bakgrunden fanns delvis i ett nytt intresse för klassisk filologi och i förändringar i de klassiska språkens funktion inom universitetssystemet. Idag befinner sig det klassiska arvet och humaniora allmänt i en ny och kanske mer djupgående kris dock mindre kanske i unga människors medvetande än hos den offentliga klassen.

MARTIN OLIN

ETT SVENSKT ROM BESTÄLLT FRÅN TURKIET.
KARL XII OCH ARKITEKTUREN

★

BIOGRAFI: Martin Olin, född 1967, är docent i konstvetenskap och var 2013–2015 (t.o.m. juni) vicedirektör och konstvetenskaplig lektor vid Rominstitutet. Anställd vid Nationalmuseum som forskare (1999–2002, 2006–2011), som intendent vid teckningssamlingen (2011–2013) och från 2015 som forskningsledare och biträdande chef för Samlingarna. 2003–04 var han chef för Leksands Konstmuseum och 2005–06 lektor vid Högskolan på Gotland. Olin forskning har särskilt rört senbarocken: porträttkonst, teckningar och arkitektur. Nicodemus Tessin den yngres teckningssamling bevarad i Nationalmuseum har varit en utgångspunkt för ett flera studier, ofta med betoning av axeln Stockholm–Rom. Olin har i utställningar och publikationer också bearbetat det skandinaviska måleriet från Romantiken till 1900-talets början, också i detta fall med ett intresse för kopplingar till Italien.

SYNOPSIS: När det Stora Nordiska kriget bröt ut 1700 och Karl XII lämnade Stockholm hade arbetet med ett nytt slott i huvudstaden just kommit igång på allvar efter slottsbranden 1697. Nyuppförandet leddes av arkitekten Nicodemus Tessin den yngre (1654–1728). Under de första åren av Karl XII:s frånvaro förlöpte slottsbygget utan påtagliga störningar. Tessin utarbetade ritningarna till slottets fasader och planernas detaljlösningar. De graverades mellan 1708 och 1712, med några tillägg fram till 1714. Själva byggandet kunde man klara utan kopparsticken – i Stockholm fanns ju ritningarna och arkitekten. Att få kopparsticken färdiga var viktigt av andra orsaker: dels för att fastslå och publicera projektet, dels för att kunna redovisa hela projektet för kungen och få hans godkännande. Det var först när kopparsticken efterhand blev färdiga – alltså från 1708 – som Karl XII kunde ta del av projektet för det enorma palats som var under uppförande åt honom.

Under tiden i Bender var Karl XII:s rörlighet och möjligheter att agera starkt kringskurna. Kungen hade nu tid att studera kopparsticken av slottsritningarna. Karl XII:s nära medarbetare Casten Feif, statssekreterare i fältkansliet, sammanställde kungens kommentarer och frågor om det pågående slottsbygget i brev till Tessin, som svarade med förklaringar och omarbetningar. Feif och Tessin kände varandra väl och passade i brevväxlingen på att avhandla även andra ämnen. Feif intresserade sig för stadsbyggnadsfrågor i Stockholm, ägde själv fastigheter och bekänner flera gånger sin egen ”byggvurm”. Nyfiket observerar han vad som sker i världen runtomkring och som en av de första tar han del av de svenska orientexpeditionernas resultat. Under åren 1711–1714 skulle Tessin utarbeta en rad monumentalprojekt för centrala Stockholm som brukar gå under beteckningen Slottsomgivningsplanen. Flera av projekten hade legat på ritbordet redan tidigare; nu ställdes de samman och bearbetades för att underkastas

kungens granskning. En planritning i Riksarkivet i Stockholm som brukar dateras 1713 visar hela slottstrakten och är en av utgångspunkterna för en historisk rekonstruktion. Förutom slottet självt är de viktigaste delarna i planen:

Norrmalmstorg (dagens Gustav Adolfs torg). Platsen ville Tessin se bebyggd med en kunglig kyrka på den norra sidan och med två identiska palats på tomterna som idag upptas av Operan och Arvfurstens palats. De två palatsens placering som fristående flyglar åt en mer framträdande byggnad i fonden för tankarna till Michelangelos arrangemang på Kapitolium, och hela torget får i skisserna en starkt romersk prägel. Den nya kungliga krönings- och begravningskyrkan var det viktigaste inslaget i planen.

Arsenalen. Avsatt som museum för troféssamlingen – fanor, artilleripjäser och andra troféer tagna på slagfältet av det senaste seklets segerrika svenska arméer. Den tänkta platsen var mellan Norrström och Kungsträdgården.

Hovstallet. Helgeandsholmen var en hård nöt att knäcka rent stadsbyggnadsmässigt. Den äldre, brokiga bebyggelsen på holmen så nära slottet irriterade både kungen och Tessin. Kompromisslösningar prövades, men i det slutliga projektet jämnas Helgeandsholmens bebyggelse med marken, inklusive det av Tessin nybyggda hovstallet som stod i fel vinkel. Helgeandsholmens form och bebyggelse påminner i 1713 års plan om den nutida lösningen. Det är ingen slump – Tessins planer var aktuella i flera omgångar för 1700- och 1800-talens arkitekter och stadsplanerare.

Slottsbacken. En uppgift för Tessin var att skapa en monumental förplats till det nya slottet södra länga. Här fanns flera givna faktorer. Besvärligast att hantera var nivåskillnaderna mellan Skeppsbron och Storkyrkan. Dagens lösning med en uppfart i mitten, vars övre del är förbunden via trappor med en lägre nivå på sidorna är i stort sett Tessins.

Storkyrkan. På Slottsbackens krön låg den medeltida Storkyrkan som genom sitt gotiska formspråk inte uppfyllde Tessins krav på en representativ barockmiljö. Lösningen var att klä in kyrkans yttre i ett skal av klassicerande arkitektur.

Hovrätten. Väster om slottet ville Tessin sluta perspektivet mot staden med en fondbyggnad. Här skulle hovrätt och det kungliga kansliet inrymmas. Bortom de låga, svängda högvaktsflyglarna speglas slottets västsida i en tredelad fasadkomposition med italienska förebilder.

Slottsomgivningsplanen är av intresse i ett europeiskt perspektiv. Ragnar Josephsons forskning under 1920-talet lyfte fram hela projektet och klarlade kopplingarna. Det var ingen ren fantasiprodukt utan anknytning till terrängen eller vad som är möjligt och tänkbart att bygga. Med tid och resurser hade man kunnat genomföra Tessins idéer. Inom bara några år skulle lika stora och ännu större projekt sättas i verket i många stater på kontinenten. Tessins slottsomgivningsplan är intressant också ur en annan synvinkel.

Det är ovanligt att en enväldig kungs frågor, synpunkter och önskemål rörande ett stort arkitekturprojekt har bevarats på det sätt skett i detta fall.

Ett projekt som ligger utanför Stockholmsplanen, men som också utvecklades av Tessin under Karl XII:s tid i Osmanska riket är förslaget till ett kungligt lustslott på landet. I Vasasamlingen finns en serie fantasieggande utkast och ritningar bevarade. Slottet får i dem ofantliga proportioner och omges av en vidsträckt barockträdgård. Det avhandlas nästan inte alls i Feifs brev, med vid ett tillfälle efterfrågar statssekreteraren den tänkta platsen. Norra Djurgården är en möjlighet; andra har föreslagits. Projektet kan förefalla orealistiskt, och kanske fanns aldrig något konkret tanke om placering, men paralleller kan dras till ett faktiskt utfört lantslott åt en av tidens framgångsrika fältherrar: Blenheim Palace, byggt för hertigen av Marlborough.

Ett återkommande önskemål från Karl XII var att kunna röra sig inom slottet och från slottet till hovstallet utan att bli sedd. Gång på gång framförde Feifs hans önskemål om lönngångar och dolda passager. Monarkens synlighet och tillgänglighet för medborgarna var i början av 1700-talet en fråga med politiska implikationer. Graden av tillgänglighet framställdes som en spegling av statskicket. I den ena ändan av skalan återfanns den franska modellen. Nästan allt den franske kungen företog sig skedde inför öppen ridå. Han var synlig; det var en del av regerandets konst och låg i kunglighetens väsen. Planlösningen i Versailles var anpassad efter kungens roll i offentligheten. För Nicodemus Tessin var det franska hovet en självklar förebild.

Motsatsen till den franska monarkins öppenhet stod att finna vid sultanens hov i Istanbul – så menade i synnerhet tidens franska författare. Sultanen levde och härskade oåtkomlig och osynlig för folket i sitt palats på Seraljudden. Bara vid strängt regelstyrda audienser och särskilt högtidliga tillfällen framträdde han. Sultanens osynlighet kom i tidens politiska diskurs att stå för despotism, medan den franske kungens synlighet och närvaro blev del av upplysningens ideal. Associationen var till slut så stark att det osmanska hovceremonielet ändrades, och sultanen blev under 1700-talet allt synligare.

Nicodemus Tessins Italien-vistelser har varit ett fokus för flera svenska konsthistoriker verksamma vid Svenska Rominstitutet. Att renässansens och barockens italienska arkitektur har lämnat många uppslag till arkitekturen i Nordeuropa är välkänt. Men till konstaterandet av de formmässiga likheterna kan också läggas en diskussion om hur den romerska arkitekturen omvandlades och tolkades för att passa de protestantiska monarkierna i norr, vilka vägar idéerna färdades, och hur förloppet kan läsas i ett europeiskt perspektiv, och i detta fall också i skenet av Sveriges relationer med det Osmanska riket. Mer än att trycka på vikten av fördjupning av det specialiserade Rom-studiet, vill författaren betona hur viktigt Rom är och har varit som mötesplats och referens för hela Europa. De internationella Rominstitutet är alljämt omistliga för nya forskargenerationers förståelse för världsdelens kultur och historia.

ARTO PENTTINEN

ETT INSTITUT I ATEN MED ÖPPNA DÖRRAR OCH HÖGT I TAK

★

BIOGRAFI: Arto Penttinen har studerat historia, konst och arkeologi vid universitet i Åbo och Stockholm. Han disputerade år 2001 vid Institutionen för arkeologi och antik historia vid Stockholms universitet på en avhandling med inriktning mot agrarhistoria i det antika Grekland. Penttinen har varit verksam vid Svenska institutet i Aten sedan 1992, som student, projektdeltagande, biträdande direktör och direktör sedan 2010. Hans forskning har kretsat kring en lång rad av fältarkeologiska projekt som han har deltagit i. Bland dessa kan framförallt undersökningarna i Poseidonhelgedomen i Kalaureia på ön Poros att nämnas.

SYNOPSIS: Medelhavsinstitutet har mycket gemensamt men det finns också skillnader mellan dem. Ateninstitutets särart är framförallt att vi inte bara har uppdrag från den svenska regeringen utan också från den grekiska. Svenska institutet i Aten är ett av 17 utländska arkeologiska institut i Aten vilkas skyldigheter och rättigheter är noga definierade i den grekiska fornminneslagen. All utländsk arkeologisk forskning i Grekland skall enligt lagen hanteras av dessa institut. Med andra ord skulle ingen svensk arkeolog kunna verka i Grekland om det inte fanns ett svenskt arkeologiskt institut där. Detta kanske säger något om vilken vikt man lägger vid arkeologisk forskning i Grekland. Det antika arvet utgör en mycket stor del av den nationella, grekiska identiteten, men här finns naturligtvis också frön till konflikter. Vårt existensberättigande i Grekland är att vi forskar i det gemensamma västerländska kulturarvet medan samma arv för greker först och främst är ett nationellt arv som man är stolt över.

Svenska institutet i Aten grundades 1948 men fick inte riktigt luft under vingarna förrän efter 1975, för det var först då som institutet blev erkänt som en arkeologisk skola med fullständiga rättigheter, vid det laget bara en sjunde sådan skola i rad. De övriga skolorna, den franska, brittiska, amerikanska, tyska, italienska och österrikiska hade då redan funnits uppåt hundra år och uppfattades av många som hierarkiska och gammaldags. Den svenska skolan blev snabbt känd som den ”unga skolan”, dit alla var välkomna och där alla fick komma till tals oavsett akademisk titel. Vi blev snabbt kända som ett diskussionsforum, dit inte bara utländska forskare utan även grekiska studenter och forskare kände sig välkomna. Detta var något som var anmärkningsvärt i 1970- och 80-talets Aten, och det är denna tradition vi idag vil leva upp till genom att ha öppna dörrar för allt och alla och genom att initiera projekt som tillför något nytt till vår bild av det antika Grekland.

Men varför skall då den svenska staten bekosta ett arkeologiskt och kulturellt institut i Grekland? Att den antika grekiska civilisationen liksom forskning i den utgör en del av vårt kulturarv, är det väl knappast någon som ifrågasätter. Samtidigt får man också inse

att det svenska samhället idag inte ser ut som det gjorde år 1948. Det västerländska arvet finns där fortfarande men vi har fått in annat som inte längre har någon beröringsgrund med det antika Grekland, och det kan därför kännas anakronistiskt att satsa resurser på just den här biten. Min inställning är att om kunskapen om det antika Grekland och om de antika medelhavskulturerna i stort går förlorad har vi tappat en del av vår identitet, en liten del men dock en som är viktig. Felet med Medelhavsinstitutet är inte att de finns, utan att det är bara de som finns. Sverige borde ha institut i långt fler länder och platser som har bidragit till det vi och det svenska samhället är idag.

Uppbyggandet av Akropolis och Areus Pagus i Aten. Leo von Klenze, 1846.

JENNY WALLENSTEN

STEL(NAD) KONVERSATION. OM STENAR,
MÄNNISKOR OCH GUDAR

★

BIOGRAFI: Jenny Wallensten är utbildad vid Lunds universitet, 2004 erhöll hon sin doktorsgrad i ämnet Antikens kultur och samhällsliv. Inom denna disciplin har Jenny Wallensten specialiserat sig inom grekisk religion och grekisk epigrafik; avhandlingsarbetet förenade dessa grenar genom en studie av en spännande aspekt av Afroditekulten. Via inskrifter på gåvor till denna gudinna framträder Afrodite, som vanligen kallas kärlekens och skönhetsens gudinna, istället i egenskap av beskyddarinna åt offentliga tjänstemän och militärer.

Nuvarande forskning är en utveckling av doktorsarbetet och undersöker den antika människans kommunikation med en polyteistisk gudavärld via gåvor. Att ge någonting, vad som helst från ett gammalt klädesplagg till ett helt badhus, var ett väl beprövat sätt att kontakta gudarna och få deras uppmärksamhet (om än inte alltid deras goda vilja). I Jenny Wallenstens studier utgår hon från tillbedjarnas perspektiv och inte från gudavärlden, eftersom hon menar att de grekiska gudarna i mångt och mycket inte hade konstanta "personligheter" utan utvecklades och förändrades i takt med människovärldens behov.

Specialistutbildningen för arbete med grekisk religion baserat på epigrafiska källor har hon erhållit från internationellt erkända akademiska institutioner som University of California at Berkeley, Oxford University och Det Danske Institut i Aten.

Efter disputationen tilldelades hon år 2005 finansiering från Vetenskapsrådet för en studie kring de s.k. Neoi, d.v.s. medlemmar av den romerska kejsarfamiljen som av de grekiska undersåtarna hyllas som Ny (Neos) Apollon, Ny Helios eller Ny (Nea) Afrodite, etc. Året därefter, 2006, tillträdde Jenny Wallensten som biträdande direktör för Svenska institutet i Aten, vilket därefter förblivit arbetsplatsen. 2010 bytte hon dock funktion, då hon erhöll en specialinrättad tillfällig forskartjänst, placerad vid institutet och finansierad av Kung. Vitterhetsakademien och Riksbankens Jubileumsfond. Detta projekt undersöker människans olika strategier för att kommunicera med gudarna, med fokus på perioden hellenistisk-tidigromersk tid, en tid som paradoxalt (och intressant) nog kombinerar intensiv förändring med obruten tradition. Till hösten 2015 kommer Jenny Wallensten återgå till rollen som biträdande direktör för Ateninstitutet.

Under min tid vid institutet har jag lagt mig vinn om att förvalta den tradition av excellens inom forskningsfältet antik grekisk religion vilken Ateninstitutet byggde upp under 1990-talet. Vid sidan av min forskning har jag tillsammans med kollegor från Sverige, Storbritannien och Grekland anordnat ett stort antal internationella vetenskapliga möten i form av mindre workshops såväl som stora konferenser. Konferenserna har resulterat i volymer som rönt internationell uppmärksamhet och fått fina recensioner i viktiga vetenskapliga tidskrifter.

SYNOPSIS: Sten slår de flesta människor som ett dött material. Men för mig som arbetar med grekisk religion är stenar något osedvanligt levande! Medan litteratur och bildvärld ger oss värdefull övergripande information om allt från myter till offerskick och gudars utseende, låter oss de epigrafiska källorna – korta eller långa texter inristade på stenföremål – se personliga handlingar liksom de individer som utförde dessa. Under mitt föredrag kommer jag framför allt att tala om en specifik kategori inom epigrafiken: dedikationer, d.v.s. inskrifter om och på gåvor till gudarna. Ett beprövat sätt att kommunicera med antikens gudar var nämligen att ge dem presenter: antikens helgedomar var fulla av skänkta föremål, från avlagda fiskeredskap till glänsande bronsstatyer. Tanken var att en gåva som i samband med en bön eller en hyllning ställdes upp i närheten av gudarnas tempel skulle fånga deras uppmärksamhet och etablera kontakt. Ofta ville tillbedjaren därefter att hans eller hennes handling inte skulle glömmas bort, utan vittna om gåvan för både gudar och medmänniskor. Ett enkelt sätt att åstadkomma detta var att helt enkelt låta rista in gåvoakten på det skänkta föremålet eller i dess närhet: Perikles reste statyn till Poseidon efter en framgångsrik fisketur. För en religionsforskare är inskriftsmaterialet därmed en unik källa till svunna enskilda religiösa handlingar och länge sedan döda aktörer.

Jag kommer först att presentera detta inskriftsmaterial på ett övergripande plan för att därefter och därifrån diskutera hur människan närmade sig gudavärlden. Jag kommer att presentera vad jag i min forskning kallar passiva, reaktiva och aktiva strategier för att kommunicera med gudarna. De passiva strategierna återfinns framför allt inom divination, ”spåkonst”, där kommunikationen dödliga – odödliga består i att människorna tyder budskap från gudarna. Reaktiva strategier står att finna i fall där det går att spåra en utökning av en guds kompetenser eller en ny förståelse av desamma, vilken skett i reaktion på för människorna förändrade historiska omständigheter. Tyngdpunkten kommer jag dock lägga vid de aktiva strategierna, vilka går ett steg längre vad gäller att anpassa en gud efter rådande omständigheter. Initiativet tycks medvetet och ligger hos tillbedjarna, vilka exempelvis via nya epitet (tillnamn) i princip kan skapa sig nya, till och med personliga, gudar, skraddarsydda efter behov. På Delos möter vi till exempel ett epitet skapat från en tillbedjares eget förnamn: en man vid namn Dikaios ärar en gudinna Isis Afrodite Dikaia. En annan aktiv strategi blir tydlig under tidig kejsartid. I den grekiska världen hyllas medlemmar av den romerska kejsarfamiljen som Nya Gudar: Nero Ny Apollo, Livia Ny Demeter etc. Det rör sig om fullvärdiga kulthandlingar, där tillbedjarna medvetet har valt att inte kalla de mänskliga härskarna gudar i sig, utan som nya versioner av de gamla gudarna.

Slutligen kommer jag att kommentera inskrifters fysiska kontext. Epigrafiken utgör en fascinerande kombination av både ting och text. Därför är det av betydelse att undersöka både var på ett föremål en inskrift ristades, liksom var föremålet med inskriften sedan placerades. Mina studier av hur ämbetsmän dyrkade Afrodite har till exempel visat att dessa tillbedjare inte placerade de gåvor de skänkte gudinnan i egenskap av just ämbetsmän i Afrodites helgedomar, utan snarare i sina egna arbetslokaler eller i stadens politiska centrum. Likaså finns enstaka exempel där det skänka objektet var ett porträtt av givaren snarare än av gudinnan eller hennes mytologiska krets. Givaren definierar därmed guden som sin via den fysiska kontexten. Ämbetsmännen låter guden komma till dem, istället för att gå till hans eller hennes helgedom!

PETER LUTHERSSON

OM HEMHÖRIGHET I TIDEN. NUFÅNAR I STÄLLET FÖR BYFÅNAR.

★

BIOGRAFI: Peter Luthersson är docent i litteraturvetenskap vid Lunds universitet, verksam vid Ax:son Johnson stiftelsen, tidigare kulturchef på *Svenska Dagbladet* och förlagschef på Atlantis. Hans senaste bok är

SYNOPSIS: Utgångspunkt: Om hemhörighet i tiden. *Nufånar i stället för byfånar*. Bakgrund: ungdomsskolans metamorfoser, akademiska vanor. Konsekvenser: exempel: Viktor Rydberg-museet i Jönköping. Ett annat sätt att resonera: exempel: Thomas Jefferson som lärd.

TALARE

ANNA BLENNOW

Fil. dr, Projektledare, Svenska Institutet i Rom

ÖNVER CETREZ

Universitetslektor, Biträdande direktör, Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul

GUNNEL EKROTH

Professor, Vice ordförande, styrelsen för Svenska institutet i Aten och Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul

KRISTIAN GÖRANSSON

Fil. dr, Direktör, Svenska Institutet i Rom

PETER LUTHERSSON

Docent i litteraturvetenskap, Axel och Margareta Ax:son Johnsons stiftelse

JOHAN MÅRTELIUS

Professor, Direktör, Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul

INGELA NILSSON

Professor i grekiska och bysantinologi, Uppsala universitet

SVANTE NORDIN

Professor emeritus i idé- och lärdoms historia, Lunds universitet

MARTIN OLIN

Forskningsledare, Nationalmuseum, f.d. vicedirektör, Svenska Institutet i Rom

ARTO PENTTINEN

Direktör, Svenska institutet i Aten

JENNY WALLENSTEN

Fil. dr, Biträdande direktör, Svenska institutet i Aten

ORGANISATION

VD

Kurt Almqvist

MODERATOR

Ulf Wickbom

PROJEKTLEDARE

Louise Belfrage

PROJEKTKOORDINATOR

Rebecka Scharfstein

PERSONAL

Didi Cederström
Amelie Danielsson
Mathilde Jägerstig
Erik Ramsgård

Axel och Margaret Ax:son Johnsons stiftelse
Stureplan 3, 103 75 Stockholm, Sverige
Telefon: + 46 8 788 50 50
www.axsonjohnsonfoundation.org